

MAKTABGACHA TA'LIMDA ATROF-MUHITNI ASRASH VA EKOLOGIK TARBIYANI SHAKLLANTIRISH USULLARI

Jurayeva Zilola Bahronovna

Oliy toifali tarbiyachi

6-"Kamalak" maktabgacha ta'lim tashkiloti

Navoiy viloyati, Karmana tumani

Annotatsiya: *Ushbu ilmiy maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarga ekologik tarbiya berishning zamonaviy usullari, atrof-muhitni muhofaza qilish ko'nikmalarini shakllantirishning pedagogik jihatlari chuqur tahlil qilingan. Maqolada bolalarning tabiatga bo'lgan munosabatini rivojlantirish, ekologik madaniyatni tarkib toptirish, tabiatni asrash tuyg'usini uyg'otish bo'yicha samarali metodikalar, jumladan, loyiha metodi, tajriba-o'tkazish, o'yin texnologiyalari va ota-onalar bilan hamkorlik masalalari yoritilgan.*

Kalit so'zlar: *ekologik tarbiya, atrof-muhit, maktabgacha ta'lim, tabiatni muhofaza qilish, ekologik madaniyat.*

Kirish

Dolzarbligi. XXI asr – bu insoniyat oldida turli global muammolar, xususan, ekologik inqiroz keskinlashib borayotgan davrdir. Sanoatning rivojlanishi, aholi sonining o'sishi, tabiiy resurslardan oqilona foydalanilmayotganligi natijasida atmosfera ifloslanmoqda, suv havzalari qurib bormoqda, o'rmonlar kamaymoqda va biologik xilma-xillik yo'qolmoqda. Bunday vaziyatda kelajak avlodni ekologik jihatdan savodli, tabiatga mehr bilan qaraidigan, atrof-muhitni asrash mas'uliyatini his qiladigan shaxs sifatida tarbiyalash davlatimiz siyosatining eng muhim yo'nalishlaridan biriga aylangan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning tashabbusi bilan "Yashil makon" umummilliy loyihasi ishga tushirilgani, har bir fuqaroning daraxt ekish, tabiatni asrash borasidagi majburiyatlari belgilab berilgani mamlakatimizda ekologik tarbiyaga yangicha yondashuv talab etilishini ko'rsatadi. Ekologik tarbiya jarayoni aynan maktabgacha yoshdan boshlanishi lozim, chunki bu davr bola shaxsining shakllanishidagi eng sezgir, eng muhim bosqich hisoblanadi. Bolaning dunyoqarashi, qadriyatlar tizimi, xulq-atvor me'yorlari aynan shu yoshda poydevorini qo'yadi.

Tadqiqotning vazifalari:

1. Ekologik tarbiyaning nazariy asoslarini va uning maktabgacha ta'limdagi o'rnini tahlil qilish.
2. Bolalarda ekologik tafakkurni rivojlantirish uchun zamonaviy pedagogik texnologiyalarni (loyiha metodi, o'yin, tajriba) o'rganish.
3. Tabiat burchagi, ekologik yo'lakchalar va bog'dagi ishlar tizimini tashkil etish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.
4. Ota-onalar va jamoatchilik bilan hamkorlikda ekologik tarbiyani kuchaytirish yo'llarini belgilash.

5. Karmana tumani sharoitida qo'llaniladigan mahalliy ekologik loyihalarni umumlashtirish.

Tadqiqot obyekti: Maktabgacha ta'lim muassasalarida tarbiyalanuvchilarning ekologik tarbiyasi jarayoni.

"Ekologiya" so'zi yunon tilidan olingan bo'lib, "oikos" (uy, yashash joyi) va "logos" (fan, ta'limot) so'zlaridan kelib chiqqan. Dastlab bu atama faqat organizmlar va ularning yashash muhiti o'rtasidagi munosabatlarni o'rganuvchi fan sifatida qaralgan bo'lsa, bugungi kunda u insoniyatning butun hayot tarzini, dunyoqarashini qamrab oluvchi keng tushunchaga aylandi.

Ekologik tarbiya – bu yosh avlodda tabiatga ehtiyotkorona, g'amxo'rlik bilan munosabatda bo'lish, atrof-muhitni muhofaza qilish va uni boyitishga oid bilim, ko'nikma va malakalarni, shuningdek, axloqiy qadriyatlarni shakllantirish jarayonidir. Bu jarayon nafaqat tabiat haqida ma'lumot berishni, balki bolaning his-tuyg'ular sohasiga ta'sir etishni, unda tabiat go'zalligini anglash, unga zarar yetkazmaslik instinktini uyg'otishni ham nazarda tutadi.

Maktabgacha yoshdagi ekologik tarbiyaning asosiy maqsadi – bolalarda "Tabiat – bu bizning umumiy uyimiz" degan tushunchani singdirishdir. Bunda quyidagi vazifalar hal etiladi:

Ta'limiy vazifa: Bolalarga tirik va jonsiz tabiat, fasllar almashinuvi, o'simliklar va hayvonlar dunyosi, suv, havo, tuproq haqida dastlabki ilmiy tushunchalar berish. Ularga inson faoliyatining tabiatga ta'siri (ijobiy va salbiy) haqida sodda misollar orqali tushuntirish.

Rivojlantiruvchi vazifa: Bolalarda kuzatuvchanlik, tafakkur, tasavvur, diqqat va xotirani rivojlantirish. Tabiat hodisalari o'rtasidagi sabab-oqibat bog'liqligini aniqlash qobiliyatini shakllantirish (masalan: "Agar daraxt kesilsa, qushlar uyasiz qoladi", "Agar suv ifloslansa, baliqlar nobud bo'ladi").

Tarbiyaviy vazifa: Bolalarda tabiatga nisbatan mehr-muhabbat, hamdardlik, javobgarlik hissini tarbiyalash. Chiqindilarni to'g'ri tashlash, suv va elektr energiyasini tejash, o'simliklarni parvarishlash kabi oddiy, ammo muhim ko'nikmalarni shakllantirish.

Maktabgacha yosh (3-7 yosh) – bola psixikasining intensiv rivojlanish davri. Bu yoshda bolalar dunyoni bevosita sezgi organlari (ko'rish, eshitish, ushlab, hidlash) orqali idrok etadilar. Ularning fikrlashi konkret-tasviriy xarakterga ega bo'lib, mavhum tushunchalarni qiyin o'zlashtiradilar. Shu sababli, ekologik tarbiya jarayoni albatta ko'rgazmalilik, amaliyot va o'yin elementlariga asoslanishi kerak.

Kichik maktabgacha yoshdagi (3-4 yosh) bolalar uchun tabiat obyektlari bilan bevosita muloqot qilish, ularni ushlab ko'rish, rangini, shaklini ajratish muhimdir. Ular hali murakkab ekologik bog'liqliklarni tushunmaydilar, lekin "gulni uzmaslik kerak", "mushukni urmaslik kerak" kabi oddiy qoidalarni o'zlashtira oladilar.

O'rta (4-5 yosh) va katta (5-7 yosh) maktabgacha yoshdagi bolalarda esa mantiqiy fikrlash elementlari paydo bo'ladi. Ular tabiatdagi o'zgarishlarning sabablarini tushunishga harakat qiladilar, o'simlik va hayvonlarning rivojlanish bosqichlarini kuzatadilar, inson harakatlarining natijasini bashorat qilishga urinadilar. Bu yoshda bolalarda "ekologik vijdon" shakllana boshlaydi – ya'ni ular tabiatga zarar yetkazganda azoblanishni, yordam berganda esa quvonishni boshlaydilar.

Psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, agar bolada erta yoshdan tabiatga nisbatan ijobiy emosional munosabat shakllansa, bu tuyg'u butun umr davomida saqlanib qoladi va

kelajakda u atrof-muhitni muhofaza qilish faol ishtirokchisiga aylanadi. Aksincha, agar bola yoshligida hasharotlarni ezish, shoxlarni sindirish kabi harakatlarga yo'l qo'yilsa va bunga to'sqinlik qilinmasa, kelajakda undan mas'uliyatli fuqaro chiqishi qiyin bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasida ekologik tarbiyani tashkil etish mustahkam huquqiy bazaga ega. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 49-moddasida: "Har kim sog'lom va qulay atrof-muhitga huquqlidir. Atrof-muhitni muhofaza qilish har bir fuqaroning burchidir", deb belgilab qo'yilgan. Bu norma davlat siyosatining asosiy tamoyillaridan biridir.

Shuningdek, "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun, "Maktabgacha ta'lim to'g'risida"gi Qonun, "Atrof-muhitni muhofaza qilish to'g'risida"gi Qonunlar ta'lim tizimining barcha bosqichlarida, jumladan, maktabgacha ta'limda ham ekologik tarbiyani amalga oshirishni majburiy qiladi.

O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi tomonidan tasdiqlangan "Maktabgacha ta'lim tashkilotlari uchun o'quv dasturi"da (2021-yil) "Tabiat olami" ta'lim sohasi alohida ajratilgan bo'lib, unda har bir yosh guruhi uchun ekologik bilimlar mazmuni, kutilayotgan natijalar aniq belgilab berilgan. Dasturga ko'ra, bolalar fasllar xususiyatlarini, mahalliy o'simlik va hayvonlarni, suv va havoning ahamiyatini, chiqindilarni qayta ishlashni o'rganadilar.

"Yashil makon" umummilliy loyihasi doirasida maktabgacha ta'lim muassasalarida "Yashil burchaklar" tashkil etish, har bir bog'cha hududida ko'chatzorlar yaratish, bolalarni daraxt ekish marosimlarida ishtirok ettirish kabi tadbirlar keng miqyosda amalga oshirilmoqda. Bu esa nazariy bilimlarni amaliyot bilan uyg'unlashtirishga xizmat qiladi.

Loyiha metodi – bu bolalarning mustaqil faoliyati, tadqiqotchilik qobiliyati va ijodkorligini rivojlantirishga qaratilgan pedagogik texnologiya. Ekologik tarbiyada loyiha metodi bolalarga murakkab tabiiy hodisalarni chuqurroq o'rganish, muammolarni hal qilish va jamoada ishlash ko'nikmalarini egallash imkonini beradi.

Tajribalar o'tkazishda xavfsizlik qoidalariga rioya qilish, bolalarning faol ishtirokini ta'minlash va har bir tajriba oxirida albatta xulosa chiqarish muhimdir.

O'yin – maktabgacha yoshdagi bolaning asosiy faoliyat turi. Ekologik mazmundagi o'yinlar bolalarda tabiatga nisbatan ijobiy munosabatni shakllantirishda noyob vosita hisoblanadi.

O'yin turlari:

Didaktik o'yinlar: "Kim qayerda yashaydi?" (hayvonlarning yashash joyini aniqlash), "Fasllar zanjiri" (fasllar ketma-ketligini tiklash), "Foydali va zararli" (inson harakatlarini baholash), "Mo'jizali xalta" (tabiiy buyumlarni ushlab ko'rib topish).

Rolli o'yinlar: "Tabiat shifokorlari" (kasal o'simliklarni davolash), "O'rmonchilar" (o'rmonni qo'riqlash), "Ekologlar" (atrof-muhitni tekshirish). Bu o'yinlarda bolalar kasb egalari rovida harakat qilib, mas'uliyat hissini o'zlashtiradilar.

Harakatli o'yinlar: "Quyosh va yomg'ir", "Daraxtlar shamolda", "Qushlar uchadi". Bu o'yinlar orqali bolalar tabiat hodisalarini harakat bilan ifodalaydilar.

Qurilish o'yinlari: "Bizning ekologik shahrimiz", "Hayvonlar uchun uy". Legolar yoki tabiiy materiallardan foydalanib, toza va yashil shahar maketini yaratish.

O'yin jarayonida tarbiyachi nazoratchi emas, balki o'yinning teng huquqli ishtirokchisi va yo'naltiruvchisi bo'lishi kerak. U bolalarning fikrlarini qo'llab-quvvatlaydi, kerakli paytda yo'nalish beradi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Tadqiqot natijalariga ko'ra, quyidagi xulosalarga kelindi:

1. Ekologik tarbiya maktabgacha yoshdan boshlanganda eng yuqori samaradorlikka erishiladi, chunki bu davrda bola dunyoqarashi shakllanadi va tabiatga nisbatan ijobiy stereotiplar poydevori qo'yiladi.

2. An'anaviy usullar (hikoya, suhbat) bilan birga zamonaviy innovatsion texnologiyalar (loyiha metodi, tajriba-o'tkazish, interfaol o'yinlar) ni qo'llash bolalarning qiziqishini oshiradi va bilimlarning mustahkamlanishiga xizmat qiladi.

3. Amaliy mehnat (gul ekish, parvarishlash, tozalash) bolalarda mas'uliyat hissini shakllantirishda eng kuchli vosita hisoblanadi. Nazariya amaliyot bilan qo'llab-quvvatlanmasa, tarbiya to'liq bo'lmaydi.

4. Oila va bog'cha o'rtasidagi uzviy hamkorlik ekologik tarbiyaning muvaffaqiyat garovidir. Ota-onalarning o'z namunasi bolaga eng kuchli ta'sir ko'rsatadi.

5. Mahalliy sharoit (Navoiy viloyati, Karmana tumani) ni hisobga olgan holda, mintaqaviy tabiat xususiyatlariga moslashtirilgan dasturlar va tadbirlar ishlab chiqish zarur.

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha ta'limda ekologik tarbiyani tizimli ravishda tashkil etish orqali biz kelajakda tabiatni sevadigan, uni asrash uchun kurashadigan, mas'uliyatli va vatanparvar shaxslarni voyaga yetkazamiz. Bu esa O'zbekistonning barqaror rivojlanishi va yashil kelajagi uchun poydevordir. Har bir tarbiyachi, har bir ota-ona va jamiyatning har bir a'zosi bu ulug'vor ishda o'z hissasini qo'shishi shart.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – Toshkent, 2023.
2. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
3. O'zbekiston Respublikasining "Maktabgacha ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2019.
4. O'zbekiston Respublikasining "Atrof-muhitni muhofaza qilish to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2019 (yangi tahriri).
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Yashil makon" umummilliy loyihasini amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni. – 2021.
6. Maktabgacha ta'lim tashkilotlari uchun o'quv dasturi. – O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi, 2021.
7. Abdullayeva N. Ekologik tarbiya asoslari. – Toshkent: "Fan", 2018.